

O`SMIRLAR DEVIANT XULQ-ATVOR

Andijon davlat universiteti

Umumiy psixologiya kafedrası

Katta o`qituvchisi dots. Suleymanova To`xtaxon

4-bosqich talabasi Mannobova Begoyim

Xojimatova Durdona

Annotatsiya: Yosh avlod o`rtasida deviant xulq-atvorning rivojlanishi va jamiyatdagi jinoyatchilik hodisalarining o`ssishi o`rtasida to`g`ridan-to`g`ri bog`liqlik mavjud. Noqonuniy xatti-harakatlar qilish istagi bolalar va o`spirinlarning deviant xatti-harakatlari rivojlanishi bilan ortib bormoqda. Shuning uchun profilaktika ishlari barcha ta`lim muassasalarida hamma joyda joriy etilishi kerak. Ularning maqsadi o`spirinlarni har bir harakat javobgar bo`lishi kerakligini o`rgatishdir.

Kalit so`zlar: Deviant, yoshlar, xulq-atvor, og`ish, profilaktika, axloq me`yorlar, o`g`rilik, ichkilikbozlik, giyohvandlik, o`z joniga qasd qilish, o`spirinlar.

Zamonaviy dunyoda deviant xatti-harakatlar muammosi ayniqsa keskin. Iqtisodiy tengsizlik, ommaviy globallashuv, axborotdan erkin foydalanish, demokratiyaning rivojlanishi, shuningdek, ijtimoiy hodisalar ko`pincha o`smirlar muhitida salbiy reaksiyalarni keltirib chiqaradi. Yoshlar adolatsizlikka qarshi isyon ko`taradilar, axloqiy me`yorlarni o`rnatdilar yoki o`rnatdilar. Ko`pincha bu norozilik nafaqat yosh "inqilobiy" ga, balki butun jamiyatga zarar keltiradigan o`ta xavfli shakllarga aylanadi.

Shaxs tushunchasining murakkab va ko`p qirrali bo`lishiga qaramay mutaxassislar tomonidan — shaxsga umumiy ilmiy ta`rif berishga urinib ko`rilgan. R.S.Nemov shaxsni quyidagicha ta`riflaydi: Shaxs-bu ijtimoiy tabiatga ega, o`z mohiyatiga ko`ra barqaror ijtimoiy aloqa va munosabatlari, o`zi va boshqalar uchun muhim ahamiyatga ega bo`lgan kishining axloqiy hatti harakatlarida namoyon bo`ladigan psixologik tavsiflarga ega kishidir. Shunday qilib, shaxs ijtimoiy psixologik mavjudot sifatida xamisha ijtimoiy muxit ta`sirida bo`ladi va ularni anglaydi. Ijtimoiy normalar, sanksiyalar, roller ijtimoiy mexanizmlar sifatida shaxs xulq-atvorni ma`lum ma`noda boshqarib, muvofiqlashtirib turishiga yordam beradi. Lekin insoning komilligi, uning axloqi, ijtimoiy normalar doirasidagi maqbul

harakati uning o`ziga ham bog`liqdir. Odamning o`z o`zini anglashi, bilishi va o`z ustida ishlashi avvalo uning diqqati, ongi bevosita o`ziga o`z ichki imkoniyatlari, qobiliyatlari, xissiy kechinmalariga qaratilishi taqazo etiladi. Ya`ni, ijtimoiy xulq, shaxs tomonidan uni o`rab turgan odamlar, ularning xulq atvoriga e`tibor berishdan tashqari, o`zining shaxsiy harakatlari va ularning oqibatlarini muntazam tarzda tahlil qilib borish orqali, rollarni muvofiqlashtirish ham taqazo etadi. Shaxsning o`zi, o`z xulq atvori xususiyatlari, jamiyatdagi mavqeni tasavvur qilishidan xosil bo`lgan obraz – “men” obrazi deb atalib, uning qanchalik adekvatligi va reallikka yaqinligi shaxsning jamiyatdagi ijtimoiy mavqeni belgilaydi va uning barkamolligi mezonlaridan hisoblanadi. “Men” – obrazning ijtimoiy psixologik ahamiyati shundaki, u shaxs tarbiyasining va tarbiyalanganligining muhim omillaridan hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan olib qaralganda, tarbiya - shaxsning o`zi va o`z sifatlarini to`g`risidagi tasavvurlarining shakllanishi jarayonidir, deb ta`rif berish mumkin. Demak, har bir inson o`zini, o`zligini qanchalik aniq va to`g`ri bilsa, tasavvur qilolsa, uning jamiyat normalariga zid harakat qilish ehtimoli ham shunchalik kam bo`ladi, ya`ni u tarbiyalangan bo`ladi. O`z o`zini anglash, o`zidagi mavjud sifatlarini baholash jarayoni ko`pincha konkret shaxs tomonidan og`ir kechadi, ya`ni, inson tabiati shundayki, u o`zidagi o`sha jamiyat normalariga to`g`ri kelmaydigan, nomaqul sifatlarini anglamaslikka, ularni yashirishga harakat qiladi, hattoki, bunday tasavvur va bilimlar ongsizlik sohasiga siqib chiqarildi (bu fikr avstryalik olim Z.Freyd nazariyasiga ham mos keladi). Bu ataylab qilinadigan ish bo`lmay, u har bir shaxsdagi o`z shaxsiyatini o`ziga xos himoya qilish mexanizmidir. Bunday himoya mexanizmi shaxsni ko`pincha turli xil yomon asoratlaridan, salbiy, o`zi uchun yoqimsiz hissiy kechinmalardan asraydi. Lekin shuni alohida ta`kidlash lozimki, “Men” obrazning ijobiy yoki salbiyligida yana o`sha shaxsning o`rab turgan tashqi muhit, o`zgaralar va ularning munosabati katta ro`l o`ynaydi.

Voyaga yetmaganlarning xulq-atvori profilaktikasi ishida ommaviy axborot vositalari orqali tashviqiy-ma`rifiy ishlarni olib borish muhimdir. Jamoatchilik fikri so`rovi ma`lumotlari bo`yicha televideniye o`smirlar va yoshlar uchun axborot olishning afzalrok manbai hisoblanadi. Shu munosabat bilan ijtimoiy reklamaning roli o`sadi. Ijtimoiy reklama o`z takliflari bilan —mehnatni rag`batlantiradigan, ijobiy maqsadlarga erishish uchun inson faoliyati motivatsiyasini kuchaytiradi. Reklama ijtimoiy qadriyatlarni yoyadi va targ`ib

qiladi. U mamlakatlar va xalqlarning yashash tarzini, andozalarini shakllantirishga ko‘maklashadi. Reklamaning ijtimoiy funksiyasi turmush tarzi targ‘ib qilinishini ham nazarda tutadi. Deviant hulq-atvorning eng yaxshi profilaktikasi - bu tarbiyaning vositalari, shakllari va usullarini aniq belgilab olgan holda voyaga yetmaganlar ongiga maqsadga qaratilgan tashkiliy ta‘sir ko‘rsatishdir. Huquqiy tarbiyani oldini olish imkoniyatlari tiyishning boshqa vositalariga qaraganda ancha samaraliroqdir. Chunki huquqiy profilaktika choralari odatda, birmuncha kechikadi va qilmish sodir etilgandan keyin amal qila boshlaydi. Oldini olish bilan bog‘liq huquqiy choralar —ishlashi uchun u bolaning ongiga qo‘yilishi, uning e‘tiqodi, tajribasining bir qismiga aylanishi kerak. Buni aniq maqsadga qaratilgan tarbiyaviy ta‘sir ko‘rsatish yo‘li bilan erishish mumkin

REFERENCES

1. H.A. Fayibova – Psixologiya ўquv-ilmiiy Markazi, “Rivojlanitirish psixologiyasi” laboratoriyasi bo‘sh ilmiy xodimi. “Ijtimoiy psixologiya “Moduli bo‘yicha o‘quv uslubiy majmua Toshkent – 2018
2. Nodira G'ayratovna Kamilova” Xulqi og‘ishgan bolalar psixologiyasi” Darslik Toshkent – 2020
3. M. Otajonov “Psixanaliz asoslari” O‘quv qo‘lanma Toshkent “O‘zbekiston” 2004
4. Zarifboy Ubodullaev “Asab va ruhiyat” Ilmiy- ommabob risola Sharq Nashiryot-Matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh taxriyati Toshkent-2015
5. F.I. Xaydarov, N.I. Xalolova “Umumiy psixologiya” darslik Toshkent 2016
6. Ijtimoiy psixologiya maruzalar matni Kamalova S.R. Toshkent – 2017
7. Каримова Л.И. Социальная психология и реклама: Учебное пособие для вузов. Т.: Издательскополиграфический творческий дом им. Г.Гуляма, 2004. С. 20.
8. Sotsiologiya molodeji. Uchebnik. /Pod red. V.T. Lisovskogo. SanktPeterburg, 1996